

AĞAÇ YAZMA KALIPLARINDA ÖZGÜN DESEN GELİŞTİRME SÜRECİNE İLİŞKİN ÖRNEK UYGULAMA

Ayşe Seçil TEKİN AKBULUT*

Öz

Yazmacılık sanatı ile ilgili bazı arkeolojik buluntu ve yazılı kaynaklar olmasına rağmen bu sanatın tam olarak ne zaman ve nerede başladığını söylemek oldukça güçtür. Yapılan arkeolojik çalışmalar ve yazılı kaynaklar, yazma sanatının bir baskı tekniği olması nedeniyle yontma taş ve bronz devrine kadar uzanabileceğini göstermektedir. Baskının başlangıcı olarak bu dönemlerde mum ve kilden yapılan kalıplardaki desenlerin basıldığı objeler ve kalıplar gösterilebilir. Geleneksel yazma kalıpları incelendiğinde desenlerde hakim olan motiflerin çiçekler ve meyveler olduğu görülmektedir. Desen ve kompozisyon olarak doğadaki bu motifler aynen kalıba aktarılmıştır. Genellikle sanatçı ve ustalar yaşadıkları bölgenin özelliklerini kalıplara işlemişlerdir. Bu bağlamda yüzyıllardır aynı ya da birbirine benzer desenler kullanılmış, kalıplar arasındaki farkı sanatçıların veya ustaların el işçiliği oluşturmuştur. Bu çalışmada sanatçıların geleneksel yazma kalıplarına çağdaş yorumlar getirmesi ile kendilerine özgü desenler sergileyebilecekleri düşünülmüş; özgün yazma desenleri geliştirilerek yazmacılık sanatının özünden kopmadan farklı bir etki yaratmak hedeflenmiştir. Soyut çizgilerden nasıl somut özgün desenlere ulaşılacağına dair bir öneride bulunularak örnek bir çalışmaya yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: yazmacılık, desen, motif, tasarım, uygulama

SAMPLE APPLICATION REGARDING THE CREATION OF AUTHENTIC PATTERNS IN WOODBLOCK PRINTING

Abstract

Even though there are some archeological remains and written resources regarding the traditional block printing (yazmacılık), it is still hard to identify the exact origins of the technique. Archeological excavations and document analyses reveal that its origins may date back to the Stone or Bronze Age, since this art involves traditional printing techniques. Several objects and molds through which motifs are created on wax or clay materials can be regarded as preliminary examples in these eras. When traditional printing samples are examined, the dominant motifs are found as flowers and fruits. That is, the design and composition of the prints are realized through translating the motifs in the nature. In addition, craftsmen and artisans craved the characteristics of their living spaces into the prints. Thus, similar or same patterns have been utilized for centuries with slight differences that stem from the dexterity of the artisans and masters. In the current study, it was considered that artisans can generate authentic patterns through interpreting traditional woodblock printing with a contemporary approach. In this respect, authentic woodblock printing motifs were developed to create a different effect without deviating from the basic principles of the art. A proposal to obtain concrete and authentic patterns from abstract drawings was formulated, and sample works were introduced.

Keywords: woodblock printing, pattern, motif, design, practice

GİRİŞ

Oyulmuş ağaç kalıplar kullanılarak, çeşitli boya ile pamuklu, bazen de ipek kumaşlar üzerine elle çizilip resmedilerek veya basılarak yapılan kumaş süsleme sanatına yazmacılık adı verilmektedir (Kaya, 1988:9). İnsanoğlunun süsleme ve süslenme gereksinimi ile başlayan yazmacılık, dokuma sanatı ile gelişen ilk el sanatları arasındadır (Türker, 1996:1). Bir çeşit baskı sanatı olan yazmacılığın yontma taş ve bronz çağına kadar uzandığı arkeolojik çalışmalarda görülmektedir (Akyıl, 2003:1). Türker'in de yazmacılık sanatı ile ilgili olarak

* Araş. Gör., Eskişehir Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Moda ve Tekstil Tasarımı Bölümü, secilt@anadolu.edu.tr

belirttiği gibi “Bu el sanatının dünya üzerindeki ilk görünüşü, mum ve topraktan yapılan dekoratif kalıplarla veya elle boyanarak kumaşın süslenmesi biçiminde olmuştur.” (Türker, 1996:1). Dolayısıyla önceleri mum ve topraktan hazırlanan kalıplarla ya da elle boyanarak kumaşların desenlendirilmesi yöntemi, daha sonra yerini ağaç kalıplara bırakmıştır.

Yazmalar, desen ve kompozisyon yönünden incelendiğinde yalın çizgilere sahiptir. Doğadaki motifler özelliklerini koruyarak stilize edilmiştir. Doğadan alınan çiçek, meyve ve ağaç motifleri kalıplara aktararak kumaşlara basılmıştır (Ok, 2015:29).

Yazmacılıkta kullanılan desenler Anadolu’da medeniyet kurmuş olan Selçuklu sanatından etkilenmiştir (Kaya, 1988:70). Türker’in Ağaç baskı Tokat yazmaları isimli kitabında da belirttiği üzere yazmalarda kullanılan desenler dairesel planda gelişen kompozisyonlar ve yüzeyi tamamen dolduran motiflerle kompozisyonlar olarak iki başlık altında sınıflandırılabilir. Dairesel planda gelişen kompozisyonlar (resim 1) ise kendi arasında göbek motifi (resim 2), göbek motifinden sonra yer alan motifler ve kenar suları (bordürler) olarak gruplandırılmaktadır. Yüzeyi tamamen dolduran motiflerle kompozisyonlar oluşturma (resim 3) ise tram şeklinde yüzeyi doldurularak ve çiçek motifleri ile yüzeyi kaplayarak yapılabilir (Türker, 1996:21). Türker’in gruplamasına ek olarak Öz’ün belirttiği yatay çizgilerden oluşan kompozisyona sahip yazmalar da eklenebilir. Ankara yazmalarında rastlanan bu kompozisyon özelliğinde hayvansal ve bitkisel desenlerin yanı sıra Hitit motifleri de kullanılmaktadır (Öz, 2006:58).

Resim 1: Dairesel planda gelişen yazma kompozisyonu (Türker, 1996:21)

Resim 2: Göbek motifi (Türker, 1996:22)

Resim 3: Yüzeyi tamamen dolduran yazma kompozisyonları (Kaya, 1988:134)

Endüstri devrimi ile birlikte tekstil ürünlerinin üretiminin artması ve Anadolu’da da yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte Avrupa giyim kuşamları taklit edilmeye başlanmış, orada moda olan desenler kullanılmaya çalışılmıştır. Bu durum yazmacılık sanatına olan talebin azalmasına neden olmuştur. Gelişen teknoloji ile daha ucuza ve seri olarak iş çıkartma yolları aramaya başlayan yazma ustaları serigrafi baskıya yönelmiştir. Öz’ün de belirttiği gibi kalıp-kalem veya kalıp ile yazma yapan atölyeler yerlerini serigrafi atölyelerine bırakmışlardır (Öz, 2006:193). Günümüzde ise ahtapot serigrafi makinaları kullanılarak çok daha seri yazma baskılar alınabilmektedir (Öz, 2015:19). Yapım tekniğindeki gelişmeler ile geleneksel yazma baskıcılığından uzaklaşmaya başlanmıştır. Günümüzde çok az atölyede klasik yazma tekniği ile yazma baskıcılığı yapılmaktadır.

YAZMA KALIPLARINDA KLASİK DESENLER

Yazmacılık sanatının başlangıcı ile ilgili tam bir tarih verilememektedir. Ancak Avrupa’da 12. yy’ dan itibaren ilk çalışmaların izleri görülmeye başlanmıştır. Bu çalışmalarda doğu etkileri hissedilmektedir. Yazmacılığın Orta Asya kökenli olduğu düşünülmektedir. Desenlerde doğa örtüsünden doğan floral çizgiler ile özellikle nar gibi meyveler ve kuşlar kullanılmıştır (Kaya, 1988:31). Avrupa’da zaman içinde kendi tarzını oluşturan yazma baskıcılığı Anadolu’da gözlemlenen kullanımından ayrılmıştır. Avrupa’da giysilerde kullanılırken Anadolu’da ve Asya’da giysiyi tamamlayan aksesuar veya yorgan yüzü, mendil gibi eşyalarda kullanılmıştır. Bu bağlamda Anadolu’daki kullanım biçimine en yakın uygulamalar Çin’de görülmektedir (Kaya, 1988:35). Çin’de genellikle kuşlar özellikle anka kuşları, çiçek ve meyve desenleri kullanılmıştır. İran yazmaları ise genelde perde, duvar örtüsü gibi dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Ayrıca aslan, kartal, tavus kuşu, güvercin ve geyik desenlerine rastlanmaktadır. İran yazmalarında kumaşın yüzeyinde neredeyse hiç boşluk kalmayacak şekilde desenler kullanılarak kompozisyon oluşturulmaktadır. Türk yazmalarında ise rahat ve serbest bir kompozisyon söz konusudur (Kaya, 1988:35). Hint yazmalarında genellikle meyve, çiçek, bitki, ağaç ve kuş motifleri kullanılmıştır. Hintliler kaos içinde düzen ismini verdikleri kontrol sistemi ile kompozisyonlarını oluşturmuştur. Bu kompozisyon tekrar, değişim, ayarlama, gelişme ve sentez ilkelerine dayanmaktadır (Kaya, 1988:37). Yazma sanatına İnkâ medeniyetinde de rastlanmaktadır. İnkâ kültüründe zengin hasat ürünleri ve bunları yiyen kuşlar ile ürünlere zarar veren kuşlar yazma deseni olarak kullanılmıştır. Yine İnkâ yazma desenlerinde meyve ağaçları sembolize edilmeye çalışılmış, kenar bordürleri serbest çizimler ile tamamlanmıştır (Kaya, 1988:39).

Anadolu’da kullanılan yazma desenlerinde, çiçeklerin çeşitli türleri ve yaprakları stilize edilmiştir. Geyik, tavus kuşu, horoz gibi hayvanların motifleri kullanılsa da çoğunlukla çiçeklerden oluşan kompozisyonlar meydana getirilmiştir. Her sanatçı kullandığı motifleri kendine özgü sanat anlayışı içinde rahatlıkla, kendi fantezisinin verdiği olanaklarla ve hiçbir zorlama olmadan dile getirmeyi başarmıştır (Meb, 2011:3).

YAZMA KALIPLARINDA DESEN GELİŞTİRME

Bu çalışmada açıklanmaya çalışılan desen geliştirme önerisi sadece yazmacılıkta değil farklı baskı tekniklerinde de kullanılabilir. Konunun yazmacılık ile ilişkilendirilmesinin nedeni yapılan uygulamanın yazma baskı tekniğine benzetilmesidir. Ayrıca çıkan sonuçların özellikle göbekli yazma desenlerine benzemesinden dolayı bu çalışmada yazma kalıplarındaki

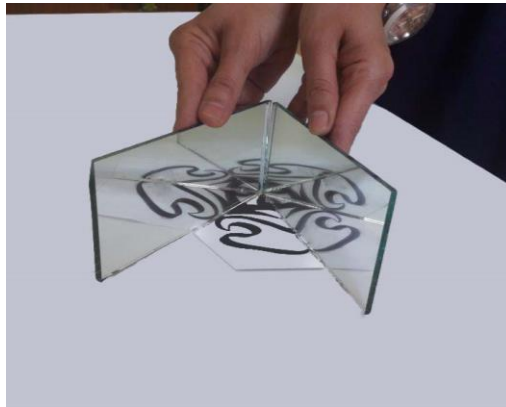

desenlere değinilerek açıklanmak istenmiştir. Ayrıca yazmacılık kültürünün güncel tutulmaya çalışılması, bu fikrin gelişmesinde etkili olmuştur.

Bu araştırmada, yazmacılıkta yaygın olarak kullanılan bitki ve hayvan desenlerinden çıkıp soyut desen geliştirmelerinin nasıl yapılabileceği üzerine bir uygulama gerçekleştirilmiştir. Burada amaç yepyeni desenler ile yazma desenlerini karşı karşıya getirmek değil, sadece alternatif desen üretmek için kullanılabilir bir uygulamayı paylaşmaktır. Klasik yazma kalıpları ile birlikte kullanılarak farklı kompozisyonların oluşturulup elde edilebilecek sonuçlar değerlendirilebilir.

Herhangi bir nesnenin, konunun, düşüncenin veya kavramın renk kaygısı olmadan, çizgisel anlatımla betimlenmesi eylemi desen olarak tanımlanmaktadır. Desenler çizgi, ton ve hem çizgi hem ton kullanılarak çalışılabilmektedir. Yazma kalıplarında ise yalnızca çizgi çalışmaları ile desen oluşturulabilmektedir.

Soyut özgün yazma deseni geliştirmek için öncelikle kalem ile kâğıt üzerine istenilen yazma kalıbı boyutlarında serbest elle bir karalama yapmak gerekir. Daha etkili sonuçlar elde edebilmek için kesik uçlu kalemler tercih edilebilir. Karalama yaparken elin hiç kaldırılmaması daha iyi sonuç alınması bakımından önem taşımaktadır. Yapılan uygulamalarda kesik çizgilerin olmasının kompozisyonu oluştururken daha çok müdahale gerektirdiği görülmüştür. Kesik uçlu kalem ile yapılan karalamada en uygun desen kesitini bulmak için aynalar ile yansımalarına bakmak gerekir. Yapılan karalamada küçük boyda bir desen çalışması için ortalama 5X15 cm boyutlarında ayna ile farklı açılardan yansımalarına bakılır. Farklı açılardan yansımalar dikkatli bir şekilde incelenir.

Resim 4: Karalama çalışması ve ayna ile incelenmesi

Yansılardan oluşan açının 360 derecenin katlarına uygun seçilmesi, desenin düzgün ve sorunsuzca tamamlanması bakımından oldukça önemlidir. En uygun yansımanın seçildiği açı kurşunkalem ile çizilir. Deseni daha iyi bir görüntüye kavuşturmak için seçili alanda yansıma kontrolleri yapılarak küçük dokunuşlarda bulunulabilir. Böylece daha zengin bir desen elde edilebilir.

Resim 5: Karalama çalışmasının düzenlenmesi ve ayna ile kontrolü

Seçilen üçgen parça parşömen kağıdına veya aydıngere yan yana kopyalanarak tam bir daire oluşturulur. Böylece özgün desen tamamlanmış olur. Desen boyutlarından tercihe göre bir kaç santimetre büyüklüğünde ve 5-6 santimetre kalınlığında ağaç parçalarından yazma kalıpları hazırlanabilir. Tamamlanan desen tercihen ıhlamur ağacından kesilmiş düzgün bir parçaya kopyalanarak oyma işlemi gerçekleştirilir. Oyularak hazırlanan yazma kalıpları ile istenilen kompozisyonda baskılar yapılabilmektedir. Ayrıca daha pratik bir kalıp hazırlama yöntemi olan straför ile de yazma kalıpları hazırlanabilir.

Resim 6: Desenin aydıngerde oluşturulması ve son halini alması

Resim 7: Kalıbın hazırlanması (Akbulut, 2016:418) ve kumaşa uygulanması

SONUÇ

Özgün desen geliştirmede kullanılacak bir yöntemin yazmacılık sanatında da kullanılabilmesini göstermek amacıyla hazırlanan bu araştırmanın toplumun gelenek, görenek ve beğenilerini en iyi şekilde gösteren sanatlardan birisi olan yazmacılık, yazma yapan kişinin özgün zevklerini ve yaratıcılığını ortaya çıkartmasına olanak sağlamaktadır. Anadolu kültüründe önemli bir yere sahip olan yazmacılık, hazırlanmış kalıplar ile hızla çoğaltılıp üretilmekte böylece ekonomik bir getiri de sağlamaktadır.

Günümüzde ticari boyutta yapılan yazmacılık, klasik yazma motifleri yerine yazma ustalarının çevresinde gördüğü veya hayal ettiği farklı düzenlemelerdeki kalıplardan oluşmaktadır. Yüzyıllardır süregelen yazma desenleri yerini bazen farklı desen uygulamalarına da bırakabilmektedir. Uygur ve arkadaşlarının Miskiye Nasra Şimmes Hindi hakkında yaptıkları çalışmada da değinildiği gibi yazmacılık için kullanılan desenler geleneksel Anadolu yazmalarındaki motif ve kompozisyonlardan tamamen farklı olabilmektedir (Uygur vd. 2017:235).

Bu çalışmada sanatçıların geleneksel yazma kalıplarına çağdaş yorumlar getirmesi ile radikal yaklaşımlar sergileyebileceği düşünülmüştür. Tasarımlarda duygu ve coşkunun oldukça fazla etkisi olan radikal yaklaşımların, tasarımcıların kendine özgü soyut desen geliştirme çalışmalarında etkili olduğu gözlenmiştir. Yalnızca geleneksel desenler ile değil, özünden koparılmadan geliştirilen soyut desenler ile de yazma baskı tekniğinden yararlanılarak başarılı sonuçlar ortaya konabileceği görülmüştür. Burada dikkat edilmesi gereken nokta yazma desenleri ile yazma kalıp basma tekniğinin kullanılarak özgün çalışmalar yapılmasının birbiri ile karıştırılmamasıdır. Bu çalışmada yazma baskı yöntemi kullanılarak, göbekli yazma motifine benzer bir sonucun elde edildiği desen geliştirme yönteminin uygulama sonuçlarını paylaşmaktır.

KAYNAKLAR

Akbulut, A.S.T. (2016). *Ağaç yazma kalıplarına alternatif kalıplar*. SDÜ ART-E Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi. Kasım/Aralık16. C:9, S:18, 413-422

Akyıl, S.(2003). *Yazmacılık sanatı*. Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 13(1), 1-5

Kaya, R. (1988). *Türk yazmacılık sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Genel yayın no: 140. Sanat dizisi:15

- MEB (2011). Tokat tahta baskı kalıp hazırlama. El Sanatları Teknolojisi. 215ESB454, Ankara Ok, Ç. (2015). Tokat ilinde geleneksel yazmacılık. (Danışman Yrd. Doç. Dr. Zeynep Gökçesu) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü El Sanatları Eğitimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. Ankara
- Öz, N.D. (2006). Türk yazmacılık sanatı ve son dönem İstanbul yazmaları. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans tezi. Danışman Aydın Uğurlu
- Öz, N.D. (2015). Yazmacılık sanatımız içinde Hitit eserlerinin yorumu. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanatta yeterlilik eser metni. Danışman Latif Taraşlı
- Türker, K. (1996) Ağaç baskı Tokat yazmaları. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. Genel yayın no: 347. Sanat dizisi:47
- Uygur, H.K., Koyuncuokca, A., Öz, D. (2017). *Bir kültürün son temsilcisi: Mıskıye (Muşkiye) Nasra Şimmes Hindi ve ardından bıraktıkları*. Avrasya uluslararası araştırmaları dergisi. C:5, S:11. Temmuz.